

Profesorius Steven Lukes

Prof. Steven Lukes (1941) šiuo metu dėsto politinę filosofiją Europos universiteto institute (European University Institute) Florencijoje. Jis yra Britų Akademijos narys, Europos Sociologijos žurnalo redkolegijos narys. 1968 metais S.Lukes apgynė daktaro disertaciją Balliol koledže Oksforde. Dėstė politinę filosofiją Paryžiaus, Niujorko, Kalifornijos, San Diego, Jeruzalės universitetuose. Parašė daug straipsnių ir knygų. Žymiausios jo knygos: "Emilis Diurkheimas. Jo gyvenimas ir darbas.", "Marksizmas ir moralė", "Individualizmas", "Moraliniai konfliktai ir politika", "Valdžia. Radikalus požiūris".

Spausdiname Jūratės BARANOVOS interviu su prof. S.Lukes bei jo knygos "Valdžia" dalį.

J.Baranova: Mielas profesoriau, ačiū Jums už tai, kad sutikote atspausdinti dalį Jūsų knygos "Valdžia" Politologijos almanache lietuvių kalba. Ar Jūs pritariate, kad valdžios klausimas yra viena iš pagrindinių problemų politinėje filosofijoje?

S.Lukes: Žinoma, valdžios sąvoka politinėje filosofijoje yra fundamentali ir jos negalima pamiršti. Apie ją buvo daug diskutuojama, apie tai teberašomos knygos. Valdžios problema nėra šiuolaikinės anglų bei amerikiečių politinės filosofijos dėmesio centre, nes čia daugiausia dėmesio skiriama teisingumo bei lygybės sampratoms. Tačiau, žinoma, ji tebėra fundamentali.

J.B.: Jūsų knyga buvo parašyta 1974 metais. Nuo to laiko praėjo beveik dvidešimt metų. Gal per tą laiką Jūs įžvelgėte naujų aspektų valdžios problemoje?

S.L.: Mano knyga savo pasirodymu suaktyvino diskusiją, kuri kilo anglų bei amerikiečių politikos moksle. Tai nebuvo speciali politinės filosofijos problema. Nuo to laiko diskusija tębesitęsia, mano knyga tebevaidina joje savo vaidmenį, nors aš keliais aspektais su ja jau nesutinku. Mano knyga pasirodė diskusijos apie R.Dahl'o knygą įtakoje. Aš manau, diskusija pervertino valdžios asimetriškumą ir nepastebėjo, kad valdžios klausimas apima interesų konfliktą. Aš manau, kad pro-

blema buvo pernelyg siaurai suformuluota, nes buvo manoma, kad valdžia apima santykį tarp A ir B. Dabar aš rašyčiau kitaip.

J.B.: Viename iš savo komentarų valdžios klausimu Jūs pastebėjote, kad "įprastai nereflektyviai sprendami apie valdžią ir lygindami atskiras jos apraiškas, mes dažniausiai žinome, ką turime omenyje, ir mums nėra sunku suprasti vienas kitą, tačiau nei vienas bandymas surasti vieną bendrą atsakymą į klausimą nėra pavykęs ir panašu, kad nepavyks". Ar tai liečia tik valdžios klausimą, ar politinę filosofiją apskritai?

S.L.: Kai iškyla tokie abstraktūs klausimai kaip "kas yra valdžia?", "kas yra teisingumas?", "kas yra tiesa?", mūsų protas suglumsta ir pasidaro labai sunku į juos atsakyti. Tam žmonės sukūrė teorijas, kurios yra labai ištobulintos ir kurios konfliktuoja viena su kita. Tačiau, kai bendraujame kasdieniniame lygmenyje, dažnai mums nėra sunku suprasti vienas kitą ir vienas kitam pritarti. Visi gali suprasti, ką reiškia valdžia, palyginus su valdžios praradimu. Ką reiškia teiginys "Gorbačiovas praranda valdžią" buvo aišku visiems. Tačiau vos tik pradėjus mąstyti apie tai, ši problema tampa nesutarimo objektu. Valdžia, kaip ir kitos akivaizdžiai normatyvinės sąvokos, tokios kaip "teisingumas" ar "laisvė", negali būti suprasta objektyviai. Bet kuris mąstymo apie valdžią būdas, jos konceptualizavimas reiškia tam tikrą politinį ir moralinį požiūrį. Todėl neįmanoma atsakyti į klausimą "kas yra valdžia?" neutraliai, be konteksto.

J.B.: Bet ar nereiškia tai, kad realus politinis gyvenimas gali apsieiti be politinės filosofijos? Ir ar nereiškia tai, kad visi mes, kurie užsiimame politine filosofija, tiesiog žaidžiame intelektualinius žaidimus?

S.L.: Taip, iki tam tikros ribos mes žaidžiame intelektualinius žaidimus. Tik aš nemanau, kad dėl to mes turime atsiprašinėti. Pats žaidimo procesas nėra nereikšmingas. Jame vystomos idėjos, tobulinami argumentai. Minties švarinimas pats savaime yra pageidautinas tikslas, net jei kartais atrodytų, kad jis neatneša jokių akivaizdžių praktinių bei politinių rezultatų.

Be to, aš taip pat manau, kad politiniai filosofai, sukurdami tam tikras teorijas (pvz. apie teisingumą) faktiškai aiškiai suformuluoja skirtingus politinius požiūrius, kurie jau egzistuoja visuomenėje. Pavyzdžiui, skaitant J.Rawls'ą, R.Nozick'ą ar F.Hayek'ą mes surandame tris teorines formuluotes trijų skirtingų mąstymo apie teisingumą būdų, kurie nereflektuota forma vyrauja visuomenės politikoje. Šiuos požiūrius, paremtus intuicijomis, filosofas tarsi nuskaidrina, susistemina.

J.B.: O gal politinė filosofija tėra tik būdas politiniam gyvenimui suprasti? Bet politinis gyvenimas yra pernelyg sudėtingas, apima pernelyg daug faktorių, kad mūsų supratimas apie jį galėtų kažką jame pakeisti.

S.L.: Ar supratimas pakeičia patį vyksmą, yra bendras klausimas. Labiau specifiškai aš visgi manau, kad idėjos turi įtakos, nors nebūtinai akivaizdžiai. Kai kurių mąstytojų idėjos buvo labai įtakingos, kad ir, pavyzdžiui, K.Markso bei F.Engelso. Nebūtinai vien dėl to, kad žmonės jomis tikėjo, nors taip ir buvo vienu metu, bet todėl, kad jos užėmė tam tikrą vietą politinėje kalboje ir politinėse elgesio taisyklėse.

J.B.: Tai galbūt K.R.Popperis visgi buvo teisus tvirtindamas, kad filosofai turi jaustis atsakingi už savo politinės koncepcijas?

S.L.: K.R.Popperis pervertino politinių idėjų vaidmenį. Jis norėjo apkalinti kai kuriuos mąstytojus, nes norėjo rasti atsakingų už tam tikrus istorinius pokyčius. Jis teigė, kad Platonas, Hėgelis ar Ruso yra kažkuo atsakingi už totalitarizmo atsiradimą. Jis manė, kad jeigu mes priimame metodologinį individualizmą, kažkokiu būdu įgyjame imunitetą prieš tokią grėsmę. Aš manau, kad tai pernelyg paprastas ryšio tarp politinių teorijų ir istorinio vystymosi supratimas.

J.B.: Jūs paminėjote metodologinį individualizmą. Savo knygoje "Individualizmas" Jūs išskyrėte skirtingus individualizmo tipus: politinį, ekonominį, religinį, etinį, epistemologinį, metodologinį ir siekėte įrodyti, kad pati metodologinio individualizmo samprata yra arba truizmas, arba klaida. Bet koku kitu metodu turėtų remtis liberalas, siekiantis paaiškinti socialinius reiškinius?

S.L.: Metodologinis individualizmas yra doktrina, pagal kurią socialinius reiškinius galima paaiškinti tik faktų apie individus terminais. Aš nemanau, kad net K.R.Popperis, kuris ją pripažino, realiai jos laikėsi. Jis pats buvo linkęs kalbėti apie, pavyzdžiui, situacijų logiką. Ir netgi F.Hayekas kalbėjo apie nenumatytų pasekmių faktus. Reikalavimas pašalinti beasmenius faktorius ar struktūras iš socialinio paaiškinimo yra dogmatiškas atkaklumas. Jeigu paaiškinimai bus tik tam tikros formos, kaip reikalauja metodologiniai individualistai, socialiniai mokslai nuskurs. Kodėl, aiškinant socialinį gyvenimą, turi būti uždrausta kalbėti apie bankų sistemą? Negi kalbėti tik apie joje dirbančius bankininkus ir klerkus? Aš neįžvelgiu priežasties, kodėl paaiškinimai beasmenėmis priežastimis ir struktūromis priverčia atsisakyti liberalizmo. Aš nemanau, kad pats K.R.Popperis laikėsi iki galo šios doktrinos.

J.B.: Bet ar galima apibūdinti liberalą kaip žmogų, išpažįstantį individualizmą kaip vertybę? Kaip apskritai nusakyti, kas yra liberalas?

S.L.: Yra daug būdų tai padaryti. Bet žinoma - individualizmas yra vienas iš jų. Aš manau, kad šalia kitų dalykų liberalas yra įsitikinęs individualaus gyvenimo verte, pagarba jam ir nuostata, kad žmonės turi būti traktuojami kaip lygūs (as equals, but not equally - *J.B.*). Tai, be abejo, apima ir individualizmą, bet ne metodologinį individualizmą. Tai priešinimasis tam tikriems mąstymo būdams, besiremiantiems kolek-

tyvistinėmis pažiūromis. Aš manau, kad liberalas turi priešintis tam tikriems holistinio mąstymo būdams. Pavyzdžiui, kolektyvinės kaltės, kolektyvinės bausmės ir, turbūt, kolektyvinių teisių idėjai.

J.B.: Profesoriau, Jūs parašėte knygą "Moraliniai konfliktai ir politika". Viena iš opiausių problemų politiniame gyvenime (ypač kai jis keičiasi labai greitai) yra klasikinis klausimas "Ar tikslas pateisina priemones?". Ar galima spręsti apie visus politinius veiksmus pagal kantiškąją deontologinę žmogaus teisių sampratą, ar visgi mes esame priversti priimti N.Makiavelio nuostatą, "nors veiksmas ir kaltina, bet rezultatas pateisina"?

S.L.: Aš noriu pakalbėti apie N.Makiavelį. Aš manau, kad Makiavelis netvirtino, jog tikslas teisina priemones. Jis nebuvo toks ciniškas. Ši citata iš Makiavelio reiškia, kad, jeigu Jūs siekiate kokio nors politinio tikslo, pavyzdžiui, respublikos šlovės, jūs negalite tuo pačiu metu prisilaikyti krikščioniškos etikos. Moraliniai reikalavimai konfliktuoja su politiniu tikslu. Makiavelio teigimu, pasiektas tikslas gali būti pateisintas, bet padarytas blogis vis vien lieka blogiu - jis neužbraukiamas ir nepateisinamas (unconcealed). Aš nemanau, kad politika yra už moralės ribų. Mes matome, kad politikoje visi patiria moralines dilemas. Mes tikimės ir netgi mokame politikams, kad jie prisiimtų šią naštą.

J.B.: Viena iš pagrindinių problemų, su kuriomis susiduria liberalizmas Lietuvoje, yra klasikinė "lygybė versus laisvė" problema. Populiariesnis libertarų požiūris, teigiantis, kad pati lygybės idėja yra pavojinga laisvei. Kaip Jūs pastebėjote, klausimas "Ar lygybė paneigia laisvę?" priklauso nuo interpretacijos. Kokia Jūsų nuomonė?

S.L.: Aš negalvoju, kad laisvė ir lygybė turi prieštarauti viena kitai. Aš pripažįstu liberalizmą, kuris to neteigia. Šis liberalizmas svarsto problemą, kaip išlyginti laisvę. Laisvė man yra patikimiausias ir įtikinamiausias būdas mąstyti apie lygybę. Kai libertarai puola lygybę, jie turi omenyje kažką kita. Jie galvoja apie lygybę, kuri suprantama kaip pajamų, gerbūvio ar žmonių gyvenimo sąlygų suliginimas. Nepaisant to, aš manau, kad libertarai taip pat pripažįsta tam tikros rūšies laisvę. Jie, kaip ir liberalai, mano, kad žmonės turi būti lygūs prieš įstatymą, kadangi jie turi būti traktuojami kaip lygūs piliečiai. Tačiau, jų manymu, už šios minimalios sferos turi būti leidžiama visiškai laisva rinka. Todėl bet kuris žmogus gali būti arba labai turtingas, arba visiškai vargšas, benamis, beglobis. Libertarai pradeda nuo lygybės ir užbaigia kraštutine nelygybe. Liberalizmas, kurio aš prisilaikau, pradeda nuo lygybės, su ja ir lieka, nes mano, kad lygybė reiškia laisvės lygybę (equality of freedom).

J.B.: Profesoriau, Jūs dėstėte politinę filosofiją daugelyje šalių. Kur Jūs pastebėjote didžiausią studentų susidomėjimą politine filosofija?

S.L.: Aš negalėčiau j tai atsakyti. Aš manau, kad politinė filosofija

tampa įdomesnė tada, kai politinis gyvenimas tampa įdomesnis. Aš pradėjau studijuoti ir dėstyti politinę filosofiją 1960 metais Anglijoje. Nieko įdomaus nevyko politiniame gyvenime ir, turbūt, tiesioginis to rezultatas buvo tai, kad ir politinė filosofija buvo labai nuobodi. Po Vietnamo karo bei 1968-ųjų metų susidomėjimas politine filosofija išaugo. Aš negaliu patikėti, kad tai, kas vyksta dabar Rytų Europoje, nesukels įdomių teorinių refleksijų. Ko aš tikiuosi - tai tam tikro protų suartėjimo (meeting of minds) - tikros komunikacijos tarp teorinių samprotavimų apie laisvę ir lygybę, kurie yra populiarūs Vakaruose, ir Rytų Europos vystymosi patirties. Aš manau, kad šios Vakarų idėjos turi būti patikrintos Rytų Europos patirtimi.